

**BANK BOSHQARUVIDA XAVFLARNI MINIMALLASHTIRISH VA
RENTABELLIKNI OSHIRISH****МИНИМИЗАЦИЯ РИСКОВ И ПОВЫШЕНИЕ ПРИБЫЛЬНОСТИ В
УПРАВЛЕНИИ БАНКОМ****MINIMIZING RISKS AND INCREASING PROFITABILITY IN BANK
MANAGEMENT**

Urinboev Abrorbek Maxmudjonovich
“KAPITALBANK” Aktsiyadorlik tijorat Banki
Savdo boshqarmasi boshlig'i
Abrorbek.urinboev@kapitalbank.uz
Tel.:+998 90 976 00 57
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14778834>

Annotatsiya: Ushbu tezisda bank boshqaruvida xavflarni minimallashtirish va rentabellikni oshirish masalalari tahlil qilinib, samarali boshqaruv usullari, zamonaviy moliyaviy texnologiyalar va xalqaro tajribaga asoslangan yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tahlillar statistik ma'lumotlarga tayangan holda olib borilib, amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: bank, xavf, bank tizimi, rentabellik, kredit, foiz stavkalari, foyda, marja.

Аннотация: В данной тезисе анализируются вопросы минимизации рисков и повышения рентабельности в управлении банком, рассматриваются эффективные методы управления, современные финансовые технологии и подходы, основанные на международном опыте. Анализ проводится на основе статистических данных, а также даются практические рекомендации.

Ключевые слова: банк, риск, банковская система, рентабельность, кредит, процентные ставки, прибыль, маржа.

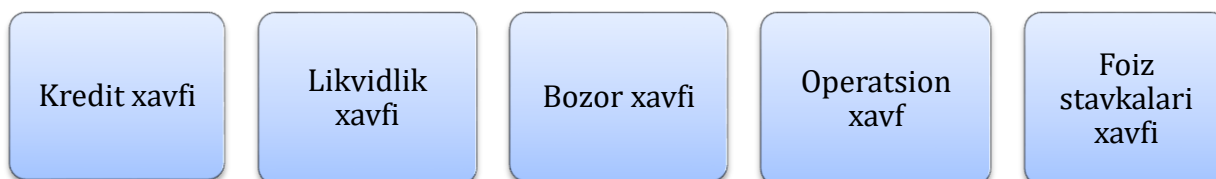
Annotation: This thesis analyzes the issues of minimizing risks and increasing profitability in bank management, considers effective management methods, modern financial technologies and approaches based on international experience. The analysis is carried out based on statistical data and practical recommendations are given.

Keywords: bank, risk, banking system, profitability, credit, interest rates, profit, margin.

Bugungi global moliyaviy muhitda banklar iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning asosiy vazifalaridan biri xavflarni minimallashtirish va rentabellikni oshirish orqali moliyaviy barqarorlikni saqlashdir. Bank tizimidagi moliyaviy xavflar to'g'ri boshqarilmasa, nafaqat bankning o'zi, balki butun iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu boisdan, risklarni samarali boshqarish tizimlarini joriy etish, innovatsion strategiyalarni ishlab chiqish va kapital samaradorligini oshirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

Bank boshqaruvida xavflarni minimallashtirish asosan kredit, likvidlik, foiz stavkalari va operatsion xavflarni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, rentabellikni oshirish banklarning foyda marjasini ko'paytirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlashga qaratilgan strategiyalarni talab qiladi. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda olib borilgan islohotlar

bu borada ijobiy natijalar bermoqda. Xususan, raqamli bank xizmatlarining kengayishi, zamonaviy risk-menejment tizimlarining joriy etilishi va kapital yetarliligini oshirish bo'yicha olib borilgan chora-tadbirlar banklar rentabelligini oshirish va xavflarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bilamizki xavf turlari turlicha bo'lib, banklar ulardan himoya qilish uchun turli strategiyalarni ishlab chiqadilar hamda turli metodologiyalarni ham qo'llaydilar. Masalan, portfelni diversifikatsiya qilish, hedging strategiyalarini amalga oshirish, va kredit reytinglarini yaxshilash kabi chora-tadbirlar xavflarni kamaytirishga yordam beradi. Quyida esa banklarda uchraydigan asosiy xavf turlari va ularni boshqarish usullari ko'rib chiqiladi. (1-rasm)

1-rasm

Banklarda uchraydigan asosiy xavf turlari¹

- **Kredit xavfi** – bu bank yoki boshqa moliyaviy institut tomonidan berilgan qarzning o'z vaqtida yoki to'liq qaytarilmaslik ehtimoli bilan bog'liq moliyaviy xavf turidir. Bu xavf kredit oluvchining moliyaviy ahvoli yomonlashishi, to'lovga layoqatsizligi yoki boshqa sabablar tufayli qarzni to'lash imkoniyatining pasayishi natijasida yuzaga keladi.
- **Likvidlik xavfi** – bu bank yoki boshqa moliyaviy institutning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajara olmaslik xavfidir. Ya'ni, bank o'zining mijozlari oldidagi majburiyatlarini (masalan, depozitlarni qaytarish, kredit berish yoki boshqa to'lovlarni amalga oshirish) belgilangan muddatda bajarish uchun yetarli likvid aktivlarga ega bo'lmasligi natijasida yuzaga keladi.
- **Bozor xavfi** – bu moliyaviy bozor sharoitlarining o'zgarishi natijasida bank aktivlari yoki passivlarining qiymati pasayishi xavfidir. Bu xavf bankning daromadiga, kapitaliga va umumiy moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.
- **Operatsion xavf** – bu bank yoki moliyaviy institut ichki jarayonlaridagi xatoliklar, inson omili, axborot tizimlarining nosozligi yoki tashqi omillar natijasida yuzaga keladigan yo'qotish xavfidir. Bu xavf bank faoliyatining samaradorligiga, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati va moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
- **Foiz stavkalar xavfi** – bu bozor foiz stavkalarining o'zgarishi natijasida bank aktivlari va passivlari qiymatining pasayishi yoki daromadlarining kamayishi xavfidir. Foiz stavkalarining o'zgarishi bank balansiga, kredit va depozit siyosatiga hamda rentabellik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xavfni boshqarish bo'yicha bir qator ilmiy izlanishlar ham mavjud. Xususan, 1952-yilda Markowitz tomonidan ishlab chiqilgan portfel nazariyasi, banklarning moliyaviy portfellarini diversifikatsiya qilish orqali risklarni kamaytirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Markowitzning nazariyasiga ko'ra, portfelning optimal diversifikatsiyasi xavfni kamaytirish va rentabellikni oshirish imkoniyatini yaratadi. O'zbekiston banklari uchun bu nazariyani

¹ Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan

qo'llash orqali kredit portfellari va investitsiyalarni diversifikatsiya qilish mumkin, bu esa risklarni kamaytiradi va rentabellikni oshiradi.²

Risklarni baholashda esa eng keng tarqalgan metodlardan biri Value at Risk (VaR) bo'lib, u banklarning potentsial zararlarini o'lchashda ishlatiladi. 2007 yilda Jorion tomonidan taklif qilingan VaR metodi, moliyaviy risklarni aniqlash va prognozlashda keng qo'llaniladi. VaR yordamida banklar o'zining moliyaviy portfellarining ehtimoliy zarari va xavf darajasini aniq baholashlari mumkin. 2020-yilda O'zbekiston Milliy Banki tomonidan olib borilgan tadqiqotda, banklarning VaR metodini qo'llash orqali, kredit portfellarining risklarini tahlil qilish va kamaytirish imkoniyatlari ko'rsatildi. Shuningdek, boshqa xalqaro banklar o'rtasidagi tajribalarga asoslanib, yuqori darajadagi xavfli aktivlar bilan ishlovchi banklar rentabellikni oshirgan bo'lsa-da, ularning ehtimoliy zararlarini oshganligi ta'kidlangan.³

Bank boshqaruvida foiz stavkalarining o'zgarishi va likvidlik xavfi muhim ahamiyatga ega. Mishkin tomonidan ilgari surilgan modelga ko'ra, foiz stavkalarining o'zgarishi banklarning qarz va depozit portfellari rentabelligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Foiz stavkalari o'zgarishiga qarshi kurashishda, banklar qo'llagan asosiy usullar orasida foiz stavkasi hedgingi va likvidlikni optimallashtirish usullari mavjud.⁴ 2019-yilda Bank of America o'rganishlarida foiz stavkalarining o'zgarishi banklarning rentabelligiga katta ta'sir ko'rsatganligi aniqlangan.⁵ O'zbekiston banklarida, ayniqsa, iqtisodiy notinchlik davrlarida foiz stavkalari xavfini kamaytirish uchun likvidlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar qo'llanilmoqda. O'zsanoatqurilishbanki 2021-yilda o'z likvidlikni oshirish orqali rentabellikni 8% ga oshirgan.

Xavflarni boshqarish va rentabellikni oshirishning o'zaro bog'liq jarayonlari moliya nazariyasining markaziy masalalari bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi va bankning umumiy strategik rejasiga asoslanadi. Aytishimiz mumkinki xavf va rentabellik o'rtasidagi aloqalar bank boshqaruvidagi asosiy printsiplardan biridir. Rentabellik bankning foydasini o'lchash bo'lsa, xavf esa moliyaviy barqarorlikka ta'sir qiluvchi omil sifatida qaraladi. Xavfning yuqoriligi rentabellikni oshirishga olib kelishi mumkin, lekin shu bilan birga potentsial zarar xavfini ham oshiradi. Shu sababli, banklar yuqori rentabellikni ta'minlash uchun, xavflarni ehtiyotkorlik bilan boshqarishlari zarur. Statistika va tadqiqotlarga ko'ra, dunyo bo'ylab banklar o'rtasida rentabellikning eng yuqori ko'rsatkichlari yuqori darajadagi risklarga bog'liqdir. Masalan, 2022-yilda global banklar sektorining o'rtacha rentabellik ko'rsatkichi (ROE) 7.5% ni tashkil etgan bo'lsa, yuqori riskli kreditlar bilan ishlovchi banklarda bu ko'rsatkich 10-12% ga yetgan.⁶ Biroq, bu holatning salbiy tomoni shundaki, yuqori risklar yuqori darajadagi kredit uzilishlari va bankrotlikka olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, yuqorda aytib o'tganimizdek risklarni baholashda statistik metodlar, masalan, Value at Risk (VaR) yoki stresstestlar qo'llaniladi. Ushbu metodlar yordamida banklar o'z faoliyatining ehtimoliy xavflarini aniqlash va ularga qarshi chora-tadbirlarni rejalashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yilda O'zbekiston banklarida

² **Markowitz, H. (1952).** *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments.* Journal of Finance, 7(1), 77-91.

³ **Jorion, P. (2007).** *Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk* (3rd ed.). McGraw-Hill Education.

⁴ **Mishkin, F. S. (2007).** *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (8th ed.). Pearson. – Foiz stavkalari va likvidlik xavfini boshqarishning iqtisodiy asoslari.

⁵ **Bank of America (2019).** *Interest Rate Risk and Profitability: An Analysis of the Impact on Financial Institutions.*

⁶ cbu.uz

oʻrnatilgan kredit xavfi koʻrsatkichi 5.2%ni tashkil etgan boʻlsa, uning kamayishi uchun banklar qattiq kredit siyosatini amalga oshirishga majbur boʻlgan.

Shu bilan bir qatorda rentabellikni oshirish uchun banklar koʻp omillarga eʼtibor qaratadilar. Ushbu omillar orasida resurslarni samarali boshqarish, xarajatlarni optimallashtirish, va mijozlarga xizmat koʻrsatish sifatini oshirish muhimdir. Banklar oʻzlarining kapital strukturasi yaxshilash, yangi mahsulotlar va xizmatlarni taklif qilish orqali rentabellikni oshirishga intiladilar. 2023-yilning statistik maʼlumotlariga koʻra, Oʻzbekistonning 5 ta yirik banki oʻrtacha rentabellik (ROE) koʻrsatkichini 9.3% ga oshirishga muvaffaq boʻlgan. Bu esa oʻz navbatida, banklarning kapitalni samarali ishlatish va mijozlarga xizmat koʻrsatish strategiyalarining muvaffaqiyatini koʻrsatadi. Shu bilan birga, banklar oʻz xarajatlarini kamaytirish orqali ham rentabellikni oshirishga intiladilar. Oʻrta va kichik banklar uchun rentabellikning oshishi koʻpincha xarajatlarni kamaytirish va xizmatlarning samaradorligini oshirish orqali amalga oshiriladi.

Xulosa qiladigan boʻlsak bank boshqaruvida xavflarni minimallashtirish va rentabellikni oshirish bir-biri bilan chambarchas bogʻliq jarayonlardir. Xavflarni samarali boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligini taʼminlashga yordam berar ekan, rentabellikning oshishi esa resurslardan samarali foydalanish va kapital samaradorligini taʼminlash orqali amalga oshiriladi. Kredit, likvidlik, foiz stavkalari va operatsion xavflarni boshqarish strategiyalari, xususan, portfelni diversifikatsiya qilish, hedging strategiyalarini qoʻllash va zamonaviy risk-menejment tizimlaridan foydalanish ham xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi. Bank sektorida yuqori rentabellik koʻpincha yuqori risk bilan bogʻliq boʻlsa-da, xavflarni minimallashtirish boʻyicha olib borilgan chora-tadbirlar natijasida banklar moliyaviy barqarorlikka erishishlari mumkin. Oʻzbekiston bank sektorida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, raqamli bank xizmatlarining kengayishi va kapital yetarliligini oshirish boʻyicha tadbirlar rentabellikni oshirishda muhim rol oʻynamoqda.

Shuningdek, xalqaro tajribalar shuni koʻrsatmoqdaki, xavflarni baholash va nazorat qilishda Value at Risk (VaR) va stresstest kabi usullar samarali natijalar bermoqda. Oʻzbekiston banklari ham ushbu metodlarni qoʻllash orqali kredit xavfini kamaytirish va rentabellikni oshirishga erishmoqda. Kelgusida banklar kapital samaradorligini oshirish, xarajatlarni optimallashtirish va mijozlarga xizmat koʻrsatish sifatini yaxshilash orqali barqaror rivojlanishga erishishlari lozim. Umuman olganda, bank tizimida xavflarni minimallashtirish va rentabellikni oshirish muvozanatli yondashuvni talab qiladi. Strategik risk-menejment tamoyillariga rioya qilish, ilgʻor moliyaviy texnologiyalarni joriy etish va samarali investitsiya siyosatini yuritish orqali banklar nafaqat daromadlarini oshirishlari, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishga ham erishishlari mumkin.

References:

1. Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments. *Journal of Finance*, 7(1), 77-91.
2. Jorion, P. (2007). *Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk* (3rd ed.). McGraw-Hill Education.
3. Mishkin, F. S. (2007). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (8th ed.). Pearson.

4. Bank of America (2019). Interest Rate Risk and Profitability: An Analysis of the Impact on Financial Institutions.
5. Bank for International Settlements (2010). Basel III: International Regulatory Framework for Banks.
6. **KPMG (2020)**. *Risk Management and Profitability in Emerging Markets: A Global Perspective*.
7. cbu.uz